

Рецензія **на Концепцію Музею пам'яті жертв Бабиного Яру**

Рецензована Концепція є ґрунтовним, фаховим документом, який пропонує унікальну та цілісну точку зору авторського колективу на меморіальний простір Бабиного Яру загалом та місце в цьому просторі Музею пам'яті жертв Бабиного Яру зокрема. Саме Музею, який пропонується розглядати частиною майбутнього єдиного меморіального комплексу, присвячена основна частина Концепції. У свою чергу, центральне місце тут посідає опис розгорнутої тематичної структури та наповнення експозиції.

Концепцію характеризує професійний академічний дизайн та логічна послідовність викладення матеріалу, продумана і зважена структура, дуже вдале, на мій погляд, визначення хронологічних меж історичного наративу та влучно запропонована перспектива об'єднаного розгляду Бабиного Яру як простору і символу з наголосом на символічній єдності його історії. Саме ця перспектива, слушно підкреслюють автори, унеможливить розгляд музею як краєзнавчого, де б йшлося про різні, слабо пов'язані між собою історії. Навпаки, запропонований авторами підхід має усі шанси утілитися в цілісну експозицію, продумано наповнену і лаконічно викладену.

При загально позитивній оцінці Концепції, однак, маю підкреслити, що вона не позбавлена певних недоліків, які мають як концептуальний характер (тобто стосуються усієї Концепції як цілісного документу, який має наскрізні сенси та певну загальну ідею), так і термінологічний, композиційний тощо.

Конкретні зауваги. Так, певні сюжети, на мій погляд, потребують додаткового роз'яснення та уточнення. Наприклад (С. 10): що мається на увазі під "українською візією історії"? Чому протистоїть, з чим солідаризується, на чому наголошує та якими пояснювальними схемами ця візія послуговується? При начебто очевидному змістовному наповненні цього концепту, він, на моє переконання, має бути ретельно роз'ясненим.

Як автори розуміють “українську історичну пам’ять”? Це певний конструкт чи есенційна даність, колективне підсвідоме чи суспільна свідомість, соціальний міф, історична уява чи щось ще? Гадаю, що від цих роз’яснень залежить подальше сприйняття усього матеріалу Концепції, в якому зараз, на жаль, українська візія подекуди прочитується як закрита, позаконтекстуальна та ексклюзивна стосовно Західної цивілізації загалом та Східної Європи зокрема. Своєю чергою, у розділах, де йдеться про повоєнну (не)пам’ять про Бабин Яр, ця пам’ять також не контекстуалізована, багато паралельних процесів, які відбувалися в СРСР та повоєнному світі, не згадано і не проаналізовано, історія України “висить у повітрі”, сформованому та описаному за допомогою лише внутрішніх фактів та процесів.

На мій погляд, не слід протиставляти західноєвропейські та загальнолюдські цінності в тій манері, як це зроблено на С. 11. Адже можна написати про загальнолюдські цінності без застосування “оборонної логіки”, коли доведення власної точки зору базується на запереченні іншої, яка в принципі є суголосною, а не відмінною. З іншого боку, де був взятий цей перелік? Де про “гуманістичні цінності давнього походження”, які не є такими як ті, що автори називають “повоєнними цінностями західного світу”, можна докладно прочитати?

С. 12 містить фразу про “формування спільної загальноукраїнської історичної пам’яті”. Чи значить це, що автори поділяють точку зору на історичну пам’ять як певний конструкт, який будується та змінюється певними зусиллями, підлягає різного роду маніпуляціям тощо? Упевнена, що до Концепції слід додати словник термінів, який унеможливить подвійне прочитання тієї чи іншої дефініції та допоможе досягти більшої термінологічної стрункості документу.

С. 12 останній абзац: мені здається, що ця мета має бути реалізована у роботі з усіма категоріями відвідувачів, а не лише іноземцями. Адже за цією логікою лише для “зовнішнього” користування Музей готує відкриту і контекстуалізовану версію із наголосом на співпраці та порозумінні.

У переліку завдань Музею, що дані на С. 16, на мій погляд надзвичайно бракує того, що зараз має назву загальноєвропейської культури пам'яті. Наголошення на формуванні інклюзивної загальноукраїнської історичної пам'яті є важливим і своєчасним, але ж ця інклюзивність не має ставати на заваді аналітичній включеності цієї пам'яті до, щонайменш, пам'яті східноєвропейської. Наразі Концепція пропонує схему “ексклюзивної інклюзивності” з акцентуванням на формуванні “внутрішньої” неконфліктної пам'яті українців та інших мешканців країни при практично повному ігноруванні “зовнішнього” контексту, паралельних явищ і процесів. Навіть якщо завдання інтегрування трагедії Бабиного Яру до загальноєвропейської історії нацистського геноциду, як зазначають автори на С. 10, буде здійснено Національним музеєм історії Голокосту, наратив рецензованої Концепції не може виокремлювати історію країни зі світових процесів, які мають, щонайменш, задавати тло, слугувати прологом чи епілогом експозиції.

С. 15, шосте завдання експозиції: на моє переконання, Концепція сучасного музею, так само як і фаховий історик, не мають використовувати публіцистичні та позбавлені академічного сенсу словосполучення на кшталт “*справжня історія*”, “*реальні больові точки*” і т. под.

С. 15, сьоме завдання експозиції: події між 1918 та 1991 рр. не могли розгортатися “на тлі панування й зіткнення двох злочинних тоталітарних режимів”, адже один з них закінчив своє панування у 1945 році. Хіба що це невдале речення, яке треба переформулювати.

С. 15, десяте завдання експозиції: категоричне і некоректне, на мою думку, протиставлення двох рухів Опору, не певна, що ця “чорно-біла” картинка має сприяти порозумінню, формуванню інклюзивної пам'яті та іншим стандартам, які взяті за основу діяльності Музею.

С. 16, одинадцяте завдання експозиції: гадаю, “колабораціонізм з тоталітарними режимами” потребує окремого дуже ретельного пояснення в словнику термінів.

С. 35: не думаю, що пограбування магазинів може бути названим “природною реакцією”, гадаю, що треба переформулювати речення.

У структурних частках Концепції трапляються повтори, наприклад, двічі розповідається про айнзацгупи (С. 34-35 та 39).

Підрозділ 15 (С. 40-41): це текст з беззмістовним нагромадженням незрозумілої та непотрібної, калькованої з іноземної (гадаю, англійської) мови лексики. Як то: “форми існування суспільного простору”, “пропагандистські тропи, присутні в комунікаційних каналах” і пр. Дуже раджу переписати підрозділ нормальною академічною мовою.

Загальні зауваги. Концепції бракує використання сучасної іноземної літератури, як з історії ХХ століття загалом, так і історії війни та повоєнного періоду зокрема, а також матеріалів європейських, насамперед німецьких архівів. Цей брак відчувається у багатьох підрозділах, починаючи зі спрощеного опису суті комуністичного та нацистського режимів, закінчуючи припуском, що знищення психічно хворих пацієнтів могло бути продовженням програми “Т-4” (відомо, що у лікарнях на окупованих українських територіях першочерговому знищенню підлягали хворі євреї). В Концепції абсолютно не задіяні матеріали судів, які відбулися у Німеччині над нацистськими злочинцями у другій половині ХХ ст. Так, наприклад, матеріали відомого процесу Куно Калльсена 1967 року нараховують 88 томів, в яких зібрано багато матеріалу з історії масових вбивств у Бабиному Яру. Фразу зі С. 35 про те, що досі не переведені німецькі документи цих процесів, вважаю неприпустимою для початку ХХІ ст. для авторського колективу, де мають бути фахівці із знанням мов та досвідом роботи у німецьких архівах.

Концепція поєднує дуже різні за об’ємом та змістом підрозділи, деякі прописані ретельно і “художньо”, деякі – поспіхом та “телеграфно”. Кидається, наприклад, в очі нерівномірність місця, відведеного ОУНівському та радянському підпіллю, хоча, на мій погляд, написання цих двох текстів у співрозмірній логіці лише покращило б сприйняття складних реалій буття тих підпілль.

Концепції, на мою думку, бракує редакторської роботи, яка б звела усі тексти до певної академічної (маю на увазі стиль викладення матеріалу) та змістовної єдності. Приміром, дуже добрим,

майже зразковим є розділ про знищення ромів, який можна було б взяти за приклад для інших. А от наскрізний розділ про дітей – жертв Бабиного Яру потребує майже повного доопрацювання.

Нарешті, окрім словника термінів хотілося б ознайомитися зі списком джерел і літератури до кожного підрозділу, а також загальним списком до всієї Концепції.

Доктор історичних наук,
професор кафедри українознавства
ХНУ імені В. Н. Каразіна

Гелінада Грінченко.